

Jana Mali, Lidija Ovčar

ŽIVLJENJSKI SVET STAREJŠEGA KMEČKEGA PREBIVALSTVA

UVOD

Demografski podatki Evropske unije in tudi Slovenije kažejo, da se prebivalstvo, starejše od 65 let, povečuje. Povečevanje deleža starejših ljudi med prebivalstvom posameznih držav sveta je posledica specifičnega pojava moderne družbe, to je demografskega prehoda z visokih na nizke stopnje rodnosti in smrtnosti.

Po predvidevanjih bo do leta 2050 prvič v zgodovini število starejših v svetu preseglo število mladih. Vsaka deseta oseba je danes že stara 60 let ali starejša; do leta 2050 bo po napovedih OZN toliko star vsak peti človek, do leta 2150 pa vsak tretji. (Vertot 2008: 10.)

Statistični podatki tudi kažejo, da je starejša populacija izrazito ranljiva in ima višjo stopnjo tveganja revščine kot preostala populacija¹. Starejša kmečka populacija pa je poleg splošnih tveganj, ki jim je v Sloveniji izpostavljeno

starejše prebivalstvo, deležna še posebnih tveganj. Med njimi niso zanemarljive nižje pokojnine, ki izhajajo iz Zakona o starostnem zavarovanju kmetov (1982), predvsem pa slabša pokritost ruralnih delov s socialnovarstvenimi storitvami.

Predstavniki strokovne javnosti pogosto obravnavajo fenomen staranja prebivalstva, redkeje pa spregovorijo o specifičnosti starejše kmečke populacije. O tem, kako preživlja starost, tudi vemo bolj malo. Ocenjujemo, da je starejše kmečko prebivalstvo v strokah, ki se sicer ukvarjajo s starejšo populacijo, zapostavljeno in spregledano. Prav to je bil povod za pisanje prispevka. S predstavljenimi življenjskimi zgodbami želimo prikazati, kako se s tveganji, ki spremljajo starost, spoprijemajo sogovorniki, ki smo jih izbrali kot predstavnike starejše kmečke populacije.

V prvem delu bomo prikazali teoretska izhodišča, pomembna tudi za oskrbo starejše kmečke populacije, oblike pomoči za stare ljudi, ki živijo v domačem okolju, in institucionalno varstvo, v drugem delu pa bomo s konkretnimi zgodbami predstavnikov kmečke populacije iz obeh življenjskih okolij orisali njihovo življenje. Njihove zgodbe so pomembne za socialno delo, saj socialni delavci nenehno stopamo v življenje ljudi in posegamo na življenjske poti posameznikov. S pomočjo življenjskih zgodb ugotavljamo potrebe naših uporabnikov in skupaj z njimi odkrivamo potrebe ter načrtujemo pomoč.

¹ Po podatkih Raziskovanja o dohodkih in življenjskih pogojih (SILC) za leto 2008 (http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2699) je bila stopnja tveganja revščine v Sloveniji 12,3-odstotna. To pomeni, da je v omenjenem letu v Sloveniji pod pragom revščine živelo 12,3 % ljudi. Podatki o stopnjah tveganja revščine različnih socialno-ekonomskih kategorij oseb in gospodinjstev kažejo, da so bila v najslabšem položaju gospodinjstva brez delovno aktivnih članov (39,1 % pod pragom revščine), še posebej tista z vzdrževanimi otroki (57,0 %), za temi pa enočlanska (41,9 %) in enostarševska gospodinjstva (28,8 %) ter starejši pari brez vzdrževanih otrok (15,3 %). Med najbolj ogroženimi so bile tudi vse neaktivne osebe (20,2 %), med temi pa so še posebej izstopale brezposelne osebe (37,6 %). Visoko stopnjo revščine so imele tudi starejše ženske (27,6 %) in najemniki stanovanj (25,2 %).

POMEN ŽIVLJENJSKIH ZGODB STARIH LJUDI ZA SOCIALNO DELO S STARIMI

Spremembe starajoče se družbe se v zadnjih desetletjih kažejo tudi v razvoju socialnega dela. Intenzivno se razvija področje socialnega dela, ki ga pri nas poimenujemo socialno delo s starimi ljudmi, v svetu pa ga pogosto zasledimo pod sintagmo gerontološko socialno delo. Socialno delo s starimi ljudi, ki ga razvijamo na Fakulteti za socialno delo, je vezano na nekatera načela. Razvoj socialnega dela pa je pripomogel tudi k oblikovanju posebnih metod in spretnosti, značilnih prav za naše okolje, zato v nadaljevanju povzemamo najpomembnejša načela socialnega dela s starimi ljudmi:

- *Partnerstvo*. Partnerski odnos v socialnem delu pomeni, da uporabnik in socialni delavec enakopravno sodelujeta pri definiranju in reševanju problema, da strokovnjak verjame v sposobnost uporabnika za uspešno rešitev težave, v njegovo kompetentnost za prevzem odgovornosti in nadzora nad svojim življenjem.
- *Perspektiva moči*. V sodobnem socialnem delu je perspektiva moči paradigmatični premik, saj nas usmeri k iskanju virov in moči uporabnikov. Na področju socialnega dela s starimi ljudmi je eden temeljnih konceptov. Gre za premik od usmeritve na posameznikov problem k iskanju novih možnosti in priložnosti.
- *Antidiskriminacijska usmeritev*. Praksa socialnega dela je usmerjena proti predsodkom, negativnemu odnosu in neustrezni obravnavi ljudi glede na njihove značilnosti, kot so rasa, spol, religija, etnična pripadnost, starost idr.
- *Skupine za samopomoč*. Pri nas so na področju socialnega varstva najbolj razširjene skupine starih ljudi za samopomoč. Njihov namen je reševati osebno osamljenost starih ljudi, zato zmanjšujejo izolacijo starih ljudi in medgeneracijsko nepovezanost.
- *Socialne mreže*. Posebnost socialnega dela je, da stopa v interakcije med posamezniki in okoljem, v katerem posamezniki živijo. Delo s socialnim kapitalom posameznika je zlasti pomembno pri socialnem delu s starimi ljudmi, saj so ti pogosto odvisni od pomoči, ki jo dobijo v socialnem okolju, v katerem živijo,

bodisi na neformalen (pomoč družine, svojcev, sosedov, prijateljev, znancev) ali formalen način (pomoč strokovnjakov različnih organizacij, institucij). V socialnem delu s starimi ljudmi upoštevamo potrebe in želje starega človeka in jih usklajujemo z različnimi sistemi, s katerimi je povezan star človek.

- *Skupnostna skrb*. Skupnostna skrb je kolektivno zasnovana in ima za cilj povečanje kakovosti življenja v skupnosti, vzpostavljanje raznih vrst prilagodljivih mrež pomoči, ki so na voljo različnim morebitnim uporabnikom v njihovem življenjskem okolju. Posameznik ima pravico, da živi samostojno v takem okolju in na tak način, da ne ogroža svojega življenja in življenja drugih. Stare ljudi ogrožajo različne izgube, ki se pojavljajo tako na ravni individualnega funkcioniranja posameznika kot na ravni njegove družbene vloge. Socialni delavec zato ni osredotočen zgolj na posamezne izgube, s katerimi se spopada starostnik, temveč upošteva celoten življenjski kontekst, v katerem se izgube pojavljajo. Naloga socialnega delavca je, da oceni vpliv bioloških, psiholoških, socioloških, kulturnih, organizacijskih in drugih dejavnikov na življenje starih ljudi ter mobilizira razpoložljive vire moči v posamezniku in njegovi socialni mreži, za samostojno življenje v domačem okolju (Mali 2009 b: 12–14).

Posebnost socialnega dela s starimi ljudmi je v holističnem razumevanju človeka in njegovih potreb, s poudarkom na uveljavljanju uporabnika kot partnerja v procesu pomoči, da bi bila v ospredju njegova pravica do izbire različnih vrst pomoči. V socialnem delu s starimi ljudmi zato pozornost namenjamo posebnosti življenjskega sveta starega človeka, da bi skupaj z njim odkrili, raziskali in spoznali družbeni, kulturni in socialni kontekst, v katerem živi in bolj ali manj aktivno deluje. V sodobnem socialnem delu govorimo o raziskovanju življenjskega sveta uporabnika. Raziskovanje je usmerjeno v načrtovanje rešitev, odkrivanje in mobilizacijo virov in možnosti, ki jih najdemo v življenjskem svetu uporabnika, pri tem pa je poudarek na skupnem iskanju in soustvarjanju rešitev in ciljev, ki jih ob pomoči socialnega

delavca želi doseči uporabnik (Rapoša Tajnšek 2007: 8–9).

V tem kontekstu socialne delavke in delavci zbiramo življenjske zgodbe starih ljudi, njihove pripovedi, saj za intervencijo in pomoč posamezniku potrebujemo znanje in vedenje o socialni realnosti posameznika. Za raziskovanje v socialnem delu je, kot pravi Mojca Urek (2005: 294), pomembno tudi, da znamo uporabiti znanje iz življenjskih zgodb, saj z zapisovanjem zgodb, ki jih pripovedujejo uporabniki, ne dobimo le življenjske zgodbe osebe, s katero se pogovarjamo, temveč tudi opise raznih ustanov, strokovnega osebja, opise tega, kako so institucije ravnale v posameznem primeru, in širši družbeni kontekst človeka. Ta je pri delu s starimi ljudi še posebej pomemben zaradi izrazito stigmatiziranega položaja, ki ga imajo starejši ljudje v sodobni družbi.

POMOČ STARIM LJUDEM V SLOVENIJI

V Sloveniji smo v zadnjih desetletjih pričeli hitremu razvoju storitev in programov za starejše, ki potrebujejo pomoč pri vsakodnevni dejavnosti in opravilih. Takšne oblike pomoči imenujemo formalne oblike pomoči, obstajajo pa v treh sektorjih: (1) v javnem sektorju izvajajo pomoč centri za socialno delo, domovi starejših občanov, centri za pomoč na domu, nosilci drugih javnih storitev v bivalnem okolju – stanovanjske oblike, denimo oskrbovana stanovanja, (2) v zasebnem sektorju ter (3) v nevladnih in prostovoljskih organizacijah, denimo v društvih upokojencev, skupinah starih ljudi za samopomoč (Mali 2009 a: 249–250). V nadaljevanju na kratko opišemo njihovo dejavnost, ki se razlikuje po vrsti in vsebini dejavnosti.

Centri za socialno delo izvajajo socialno-varstvene storitve, in sicer socialno preventivo, prvo socialno pomoč, osebno pomoč, pomoč družini za dom, pomoč družini na domu in organizirajo skupnostne akcije za socialno ogrožene skupine prebivalstva. Spremembe, ki vplivajo na življenje starih ljudi, so lahko tako velike, da star človek potrebuje pomoč strokovnjaka, svetovanje in vodenje, v katerem dobi

potrebno podporo za samostojno življenje. Pri tem je nepogrešljiva tudi socialna oskrba, ki se povezuje z izvajanjem pomoči na domu (*op. cit.*: 250). Oblike pomoči na domu so: gospodinjska pomoč, pomoč pri vzdrževanju osebne higiene, pomoč pri ohranjanju socialnih stikov. Pomoč na domu lahko izvaja tudi center za pomoč na domu.

Pomoč na daljavo ali varovanje na daljavo je storitev socialnega varstva. Storitev obsega 24-urno varovanje prek posebnega telefonskega aparata z rdečim gumbom, s katerim uporabnik lahko pokliče na pomoč tudi takrat, ko ne more doseči telefona.

Prostovoljske humanitarne organizacije, denimo Rdeči križ in Karitas, zagotavljajo materialno pomoč, pomoč pri delu, družabništvo in sodelovanje z nosilci formalne mreže skrbi za stare ljudi. Društva upokojencev skrbijo za življenjske razmere svojih članov, tako za materialno kot tudi za psihično in duhovno stanje starih ljudi. Univerza za tretje življenjsko obdobje je namenjena izobraževanju in razvoju znanja starejših kot tudi izobraževanju starejših za njihovo osebno rast, razumevanje lastnega položaja v družbi in za aktivno delovanje v družbi v dobro vseh rodov.

Čprav obstajajo v svetu poleg domov za stare tudi različne druge oblike pomoči stariim ljudem, je za Slovenijo značilna izrazito institucionalna usmeritev². Razlogi za to so različni – družbeni, kulturni, politični, strokovni in drugi (Mali 2008: 9). Domovi starejših občanov izvajajo institucionalno varstvo, ki obsega osnovno in socialno oskrbo, v skladu s predpisi s področja socialnega in zdravstvenega varstva. Njihov temeljni namen je, da čim

² V Sloveniji je bilo na začetku leta 2010 na voljo 19.087 mest v 94 domovih in posebnih zavodih, na 112 lokacijah (Skupnost socialnih zavodov Slovenije 2010). Od tega je bilo:

- v javnih domovih za starejše 13.706 mest, in sicer v 55 zavodih, na 73 lokacijah,
- v zasebnih domovih za starejše 3865 mest, in sicer pri 34 izvajalcih s koncesijo, na 34 lokacijah,
- v posebnih zavodih za odrasle 1516 mest v 5 zavodih, na 5 lokacijah.

Preglednica 1: Domovi za stare po regijah, število mest in čakajočih.

Statistična regija	Št. domov za stare	Št. mest	Št. čakajočih (10. 2. 2009)
Obalno-kraška	4	772	814
Notranjsko-kraška	4	588	261
Goriška	6	1431	1107
Gorenjska	7	1242	1771
Osrednjeslovenska	17	3951	6295
Jugovzhodna Slovenija	7	1307	713
Zasavska in spodnjeposavska	6	973	602
Savinjska	13	2311	1562
Koroška	4	723	288
Podravska	8	2461	1432
Pomurska	9	1271	331
Skupaj	85	17.030	15.176

Vir: Skupnost socialnih zavodov (2010).

bolj zadovoljijo potrebe, ki si jih posameznik ni več zmožen zagotoviti individualno. To ne zagotavlja le zdravstvene in medicinske oskrbe, ampak v čim večji meri tudi socialno in moralno pomoč (Mali 2006: 19).

Zanimiv je pregled razpršenosti domov za stare po Sloveniji in primerjava pokritosti domov v ruralnih okoljih Slovenije. Podatke o številu domov smo pridobili od Skupnosti socialnih zavodov Slovenije, mi pa smo domove razvrstili po statističnih regijah.³

Iz preglednice 1 vidimo, da stari ljudje nikjer v Sloveniji ne morejo do prostega mesta v domu, ko si to želijo, saj je povsod treba na to obliko pomoči čakati. Število čakajočih izrazito presega razpoložljive zmogljivosti zlasti v treh regijah, in sicer v obalno-kraški, gorenjski in osrednjeslovenski. To so regije, ki jih lahko uvrstimo med regije z največjim deležem urbanih naselij. V regijah, v katerih je večji delež kmečkega prebivalstva, tj. podravska, savinjska in pomurska, pa je delež čakajočih nekoliko manjši. To kaže na potencialno manjše povpraševanje po tej obliki oskrbe v omenjenih regijah. Pomembno je tudi opozoriti, da navedeno število čakajočih ni realno, saj nam v Sloveniji še vedno ni uspelo vzpostaviti ustreznega sistema spremljanja števila čakajočih starih ljudi na domsko var-

stvo. Zaradi vsesplošnega mnenja, da prostih mest v domovih že desetletja ni, zaskrbljeni starostniki in njihovi svojci vlagajo prošnje za sprejem v več domov hkrati. Prošnje se tako podvajajo, evidenca čakajočih pa je nezanesljiva. Stari ljudje oddajajo prošnje za sprejem v dom tudi veliko prej, kot v resnici želijo v dom ali potrebujejo institucionalno varstvo. Ne glede na zmedo pri vodenju števila čakajočih je največje povpraševanje po institucionalnem varstvu v urbanih naseljih.

V zadnjih letih se povečuje število dnevnih centrov, v katerih je organizirano dnevno varstvo za stare ljudi, pri tem pa lahko zadovoljuje različne potrebe starostnikov, denimo pomoč pri preživljanju prostega časa, družabno življenje in ustvarjalne dejavnosti, varstvo v času, ki ga ne preživijo v običajnih nastanitvenih oblikah, oziroma ko svojci ne morejo zagotoviti varstva (Mali 2009 a: 251). Prav tako se povečuje število oskrbovanih stanovanj, namenjenih starejšim ljudem, ki v določeni meri potrebujejo pomoč drugih oseb, a vendar lahko še vedno živijo razmeroma samostojno življenje z večjo ali manjšo pomočjo strokovnega osebja (*op. cit.*: 252). Institucionalno varstvo v oskrbovanih stanovanjih obsega osnovno in socialno oskrbo ter zdravstveno varstvo in zdravstveno nego po predpisih o zdravstvenem varstvu.

Pomembno dopolnilo formalnim oblikam skrbi za stare pa je skrb družinskih članov, saj

³ SURS (2005).

je star človek kljub starosti še vedno družinski človek, po drugi strani pa obstoječe oblike formalne pomoči niso dovolj in enakomerno dostopne vsem starejšim ljudem. Neformalne oblike pomoči po večini zagotavljajo sorodniki ali sosedje. V družinah prevzemajo skrb za starejše družinske člane ženske, največkrat partnerke, sledijo hčere, snahe, nečakinje, vnukinje. Pogosto so še zaposlene ali že upokojene in zaradi svoje starosti in bolezni ne morejo več v zahtevani meri oskrbovati starejših družinskih članov. Tudi neformalni oskrbovalci potrebujejo ustrezno pomoč in podporo. Tako pogosto prihaja do komplementarnega razmerja med formalnimi in neformalnimi oblikami pomoči.

RAZISKOVANJE ŽIVLJENJA STAREJŠEGA KMEČKEGA PREBIVALSTVA

Problem in metodologija raziskovanja

Raziskava je del širšega raziskovalnega projekta⁴, v katerem je raziskovanje usmerjeno v analizo stanja socialne varnosti oziroma socialne zaščite starejšega kmečkega prebivalstva. Del analize je ugotavljanje dostopnosti in delovanja mreže socialnovarstvenih storitev, saj je to odločilno pri celovitem ocenjevanju življenjskega standarda in kakovosti življenja starejše kmečke populacije. Vprašljiv je namreč dostop do teh storitev, ki ga v manjšem segmentu raziskava ugotavlja z eksplorativnimi poglobljenimi intervjuji. To omogoča pridobitev ocene kakovosti, učinkovitosti in prilagojenosti storitev obravnavani populaciji.

Med starejšo kmečko populacijo uvrščamo tako ženske kot moške, stare najmanj 65 let, s statusom upokojenca. Glede na dohodek jih lahko uvrstimo v skupino socialno ranljivih oseb (ranljivost je lahko tudi večnivojska, kot smo ugotovili v intervjuju). Vsi prihajajo iz kmečkega okolja in se ukvarjajo (ali so se ukvarjali) s kmetovanjem. V raziskavo smo

vključili dve skupini oseb, in sicer tiste, ki še živijo v domačem okolju, in tiste, ki bivajo v domu za stare. V prispevku smo se omejili na prikaz manjšega števila intervjujev, ker želimo prikazati specifične ugotovitve, pomembne za socialno delo.

Opravili smo pogovore s stanovalci Sončnega doma, saj je soavtorica prispevka tam opravljala pripravništvo in je zato imela dober dostop do sogovornikov. Sončni dom je zasebni dom za starejše, ki dejavnost opravlja na podlagi koncesije Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Dom zagotavlja institucionalno oskrbo 159 osebam. Svojo dejavnost pa razširja tudi na populacijo starejših, ki živijo v domačem okolju. Zanje organizira tudi dnevno varstvo, javna dela in pomoč na domu ter dodatne dejavnosti (frizerja, pedikerja, masaže, zadovoljevanje duhovnih in verskih potreb). Pogovore smo opravili z dvema ženskama in enim moškim, njihova povprečna starost je 77,7 let. Ena od žensk je vdova, ena je poročena, moški predstavnik pa je vedno živel sam in se ni poročil. Prihajajo iz okolice Maribora, iz občin Rače, Fram in Ptuj. Dva sta z višinske kmetije, ena gospa pa z nižinske. Vsi trije intervjuvanci bivajo v Sončnem domu, v enoposteljni sobi.

Poleg tega smo opravili tudi pogovore s tremi moškimi, starejšimi od 65 let, ki še živijo v domačem okolju, in sicer na tako imenovanih višinskih kmetijah. Sosedje so precej oddaljeni od vseh treh kmetij. Otroci živijo v neposredni okolici, a ne v isti hiši. Okolico hiše dopolnjujejo travniki, njive, gozdovi in narava. Precej opravil še danes opravljajo ročno, določena opravila pa je nadomestilo tehnološko obdelovanje. Povprečna starost sogovornikov je 71,3 leta. Živijo v okolici Radelj ob Dravi. Vse življenje že živijo na kmetiji. Le eden od sogovornikov je hodil v službo, ker je živel na tako majhni kmetiji, da se ni mogel preživljati zgolj z delom na kmetiji. Eden od sogovornikov je vdovec in živi na kmetiji skupaj s hčerino družino, druga dva pa živita skupaj s svojima ženama.

S pogovori smo želeli ugotoviti značilnosti njihovega življenja, glede na to, v kakšnem

⁴ Ciljni raziskovalni projekt št. V4-0463 Učinkovitost obstoječih mehanizmov zagotavljanja socialne varnosti starejšim kmečkim prebivalcem (2008-2010).

okolju preživljajo starost. Za pogovore smo uporabili smernice za intervjuje, sestavljene iz štirih sklopov:

- opis življenja: socialna mreža, pomoč pri vsakdanjih opravilih (formalna in neformalna mreža pomoči), opis zdravstvenega stanja, prenos lastništva kmetije,
- delovno življenje pred upokojitvijo: zaposlitev, kmetovanje,
- dohodki in prejemi: zadostnost dohodkov, razporeditev dohodkov glede na osebne potrebe, viri dohodkov, pomoč ob nezadostnosti dohodka,
- poznavanje oblik pomoči starim ljudem: opis reorganizacije življenja, če bi potrebovali pomoč, prednosti in slabosti formalnih in neformalnih oblik pomoči.

Raziskava je glede na strateške in metodološke značilnosti kvalitativna raziskava. Z uporabo kvalitativne metode smo raziskovali značilnosti življenja starejše kmečke populacije, ki je v naši družbi zapostavljena in pripada t.i. marginalni populaciji. Zaradi narave zastavljenega problema je bila kvalitativna metoda nujna in edina možna, saj so starejši kmečki prebivalci tako na področju družboslovnega raziskovanja kot v družbi nasploh zapostavljeni. Obravnavana populacija je poleg omenjene stigmatizacije še dodatno stigmatizirana, kadar je locirana v institucije, v domove za stare, ker imajo v družbi negativen prizvok. Po drugi strani pa smo se lahko le s kvalitativno metodologijo dovolj približali življenjskemu slogu starejšega kmečkega prebivalstva in raziskovali zastavljeni problem iz njihove perspektive.

Življenjske zgodbe predstavnikov starejše kmečke populacije

Vseh šest intervjuvancev prihaja iz velikih družin, ki so štejele sedem do osem članov. Sami pa imajo v povprečju tri otroke in dvakrat toliko vnukov. Ena gospa omenja osem pravnukov. Določena opravila še danes opravljajo sami (skrb za živino, molža, spravilo drv), pri določenih opravilih jim pomagajo žene (urejanje okolice hiše, krma in molža), ob večjih opravilih jim priskočijo na pomoč

otroci s svojimi družinami (sušenje in spravljanje sena, sajenje in spravljanje krompirja, koruze, drugih poljščin). Tudi stroje so si izposojali, da so lahko posadili krompir in koruzo. Včasih so si sosedje bolj pomagali med seboj kot danes.

Kljub vitalnemu videzu intervjuvanci povedo, da se ne počutijo preveč zdrave. Ocenjujejo, da je njihovo zdravje solidno, lahko bi bilo boljše. Jemljejo zdravila za srce in krvni tlak, enemu dela težave še želodec. Tožijo zaradi bolečin v nogah, kolkih, kolenih – po njihovem mnenju posledica »zgaranosti«. Enega od sogovornikov, ki živi še na kmetiji, občasno obišče patronažna medicinska sestra, mu vzame kri, izmeri krvni tlak, zato ne potrebuje pomoči zdravnika, ki je od njegovega doma oddaljen približno 5 km. Sogovornico, ki biva v domu, je strah zaradi demence:

Do pred kratkim sem bila zdrava, razen slepote, seveda. Večji del mi uspe kljub slepoti poskrbeti zase in ohraniti orientacijo. Bojim se le, da bi postala dementna.

Duhovne potrebe lahko v domu za stare zadovoljujejo vsak petek popoldne, ko je maša k domski kapelici. Duhovnik pa jih lahko obišče tudi v sobi. Vse redno obiskujejo najbližji družinski člani, občasno sosedje. Enkrat na leto jih obiščejo člani društva invalidov, člani Rdečega križa, ki prav tako obiskujejo svoje člane v domovih, najpogosteje ob rojstnih dnevih in za novo leto.

Lastništvo kmetije pri večini intervjuvanih že prehaja na naslednike (otroke in njihove družine), saj zaradi zdravstvenega stanja in let ne zmorejo več opravljati vseh kmečkih opravil. V enem primeru pa so se odločili drugače, saj je bilo treba urediti plačevanje oskrbnine v domu:

Zemljo smo prodali in uredili hišo, živine tudi nimamo več, hiša pa je ostala hčerkinini družini, ki skrbi zame in mi doplačuje oskrbo v domu.

Vzorec kmetovanja sestavljata dve vrsti kmetov. V prvi zasledimo kmete, ki se ukvarjajo zgolj s kmetijsko dejavnostjo, v drugem pa kmete, ki so zaposleni in se ob zaposlitvi ukvarjajo še s kmetovanjem. Med našimi še-

stimi sogovorniki smo imeli tri predstavnike zgolj kmetovalcev. Ena intervjuvanka je bila vse življenje zaposlena na kmetiji. Pravi, da je samostojno kmetovala približno 50 let. Na kmetiji je združevala delo žene in matere z delom na polju, njivi in travnikih. Dva moška sogovornika sta spravljal hlude iz gozda in jih prodajala.

Predstavniki druge vrste kmetov opisujejo različne izkušnje. Eden od intervjuvancev je bil 32 let zaposlen v lesni industriji blizu doma, drugi je kmetoval 40 let, ob tem pa opravljal poklic železničarja v Mariboru. Ena intervjuvanka pa je poleg majhne kmetije hodila v službo in opravljala poklic tekstilne delavke, po slepoti pa še poklic telefonistke. In kot sama pove:

Zaposlena sem bila 20 let v proizvodnji tekstila, zadnjih 5 let pa sem bila telefonistka, ker sem oslepela. Kmetovali smo vzporedno, saj smo bili vsi trije (s hčerko in zetom) zaposleni. Kmetovali smo samo za lastne potrebe in domačo hrano, saj pridelkov nismo prodajali. Sedaj doma nimajo živine, samo psa in mačke.

Za kmetovanje so se vsi odločili, ker so kmetije podedovali od staršev. S kmetovanjem so pridelovali hrano za lastno eksistenco. Ne nazadnje so kmetovali zaradi finančnega razloga, saj je kmetija pomenila vir dohodka in jim omogočala preživetje.

Danes se preživljajo z minimalnimi dohodki. To so: starostna pokojnina ali invalidska pokojnina, invalidnina, dodatek za pomoč in postrežbo, varstveni dodatek, nekateri prejema tudi državno pokojnino. Pravijo, da morajo iz meseca v mesec zelo previdno ravnati z denarjem, da jim ga ne zmanjka. Mesečni stroški so: gospodinjski stroški (hrana, pralni prašek ipd.), položnice (RTV, komunala, telefon, električna). Zelo redko jim kaj ostane za priboljške, kot so izleti, zdravilišča in podobno. Gospod pove:

Najhujše je, ker zmanjka denarja za stvari, ki bi si jih človek želel privoščiti, pa ne gre.

Radi bi šli na kakšen izlet ali ekskurzijo, če bi finančno zmogli. Živijo skromno, a so

takšnega življenja vajeni že od malih nog. Tisti, ki živijo še doma, bi na mesec potrebovali 200 do 300 evrov, saj tudi z racionalno porabo denarja iz meseca v mesec »komaj shajajo«. K sreči jim ne zmanjka denarja za hrano ali zdravila. Niso si še izposodili denarja, pravijo, da se raje odrečejo kakšnim stvarjem. Žalosti jih, da nimajo sredstev za varčevanje. Če jim kaj denarja ostane, ga radi podarijo vnukom za rojstni dan. Nihče od njih do zdaj še ni imel bančnega posojila in ga tudi ne namerava pridobiti. Izposojijo denarja ali pridobitev bančnega kredita doživljajo kot sramotno dejanje, zato se ga izogibajo.

Trije intervjuvanci, ki živijo v domu za stare, imajo drugačne finančne težave. Ob vprašanju, kako porabijo dohodke in prejemke, odgovorijo, da vse porabijo za plačilo oskrbnine, pa še premajhno pokojnino imajo, da bi si lahko plačali celotno oskrbnino sami. Obe gospoda doplačujejo storitev otroci (sin, hčeri), gospodu pa bivanje v domu doplačuje občina. Gospe omenjata, da si občasno kupita kakšen del osebnega perila in sadje. Ko pa Sončni dom organizira kakšen izlet, si sami plačata stroške izleta. Doma je bilo težje:

Ko sem bila doma, sem pokojnino prispevala za stroške v gospodinjstvu, plačevanje položnic, pa seveda za kakšen priboljšek je ostalo in za obdaritev ob rojstnih dnevih in praznikih. Če bi živela sama, ne bi zmogla plačevanja vseh stroškov.

Dodata še, da k sreči dom ponuja celotno oskrbo, od hrane in bivanja do zdravstvenih uslug, da jih ni treba dodatno in posebej plačevati. Vsi trije so mnenja, da se trudijo skromno živeti, odreka se užitkom, ne privoščijo si zdravljenja v zdravilišču, kopanja in izletov, včasih tudi zdravil. Ena intervjuvanka pove, da bi se morala marsičemu odreči, če ji ne bi finančno pomagali njeni otroci in mož. Vsi trije pa se trudijo z denarjem racionalno ravnati, tako da brez zadolževanja dočakajo naslednjo pokojnino. Ko jim zmanjka denarja, jim finančno pomagajo otroci. Nihče od sogovornikov ne varčuje, saj za to nimajo sredstev. Tudi bančnega posojila nimajo. Ena

intervjuvanka je omenila, da ga je imela pred odhodom v dom, in sicer za nakup centralne kurjave in obnovo hiše. Odkrito priznajo, da se počutijo revne, da bi morala biti pokojnina višja. Sogovornica odkrito doda:

Vse življenje sem žvela skromno, tako kot večina, saj tudi plače nisem imela visoke.

Vsi sogovorniki se strinjajo, da je bilo njihovo finančno stanje pred upokojitvijo boljše, da so imeli več denarja, da so bili tudi stroški manjši in da je prihod nove denarne valute prinesel spremembe na slabše:

S plačo sem mogoče lažje shajala kot s pokojnino. Tedaj smo imeli še nekaj hrane doma pridelane, sedaj pa imam premalo samo zase, saj je oskrbnina v domu precej visoka.

Z novo valuto je zanje življenje slabše in preživljanje težavnejše. Zavedajo se, da je kakovost življenja danes boljša kot včasih. Brez sramu priznajo, da se počutijo revne. So pa mnenja, da tudi drugim upokojencem ne gre preveč dobro. Večina upokojencev po njihovem mnenju živi revno, skromno in z minimalnimi dohodki.

Na vprašanje, kaj bi storili, če bi potrebovali pomoč pri vsakdanjih opravilih, intervjuvanci, ki živijo doma, povedo, da bi najprej poiskali pomoč pri svojih domačih oziroma najbližjih sorodnikih. Če jim ti ne bi mogli pomagati, bi se obrnili na patronažno medicinsko sestro. Pomoč na domu poznajo, zagotavlja jo Center za socialno delo Radlje ob Dravi, vedo, da je storitev plačljiva. Pozitivno se jim zdi, da oskrbovalka pride na dom in človeku pomaga pri opravilih, ki jih sami ne zmorejo. Kot negativno plat pa omenjajo plačljivost storitve, saj je pomoč na domu predraga, če bi jo človek želel vsak dan. Vsakdanji pogovor z ožjimi sorodniki o teh stvareh nekako ni aktualen. Intervjuvanci ne razmišljajo, da bi v prihodnje iskali tovrstno pomoč. Nikakor ne želijo zapustiti okolja, v katerem so živeli in odraščali. Tudi strokovnih služb ne doživljajo kot vira informacij, nekako zaupajo sebi. O odhodu v dom še ne razmišljajo: »Dokler se lahko še sam rihtam, ne razmišljam o domu«. Odšli bi le v primeru poslabšanega zdravstvenega stanja, ko

ne bi več zmogli zase skrbeti sami in bi bili za otroke breme. Življenje v domačem okolju jim pomeni izjemno varnost, ki je ne želijo zamenjati z življenjem drugje. Kot prednosti življenja v domu omenjajo skrb za negibne posameznike, ki so sicer breme svojim bližnjim, celovito oskrbo na enem mestu, saj lahko dobijo pomoč zdravnika, medicinskih sester, pa tudi frizerja in pedikerja. Vsem pa se zdi oskrba v domu predraga: »S tako nizko penzijo si doma niti ne morem plačati«. Z odhodom v dom bi finančno obremenili svoje otroke.

Za odhod v dom so se vsi intervjuvanci odločili prostovoljno. Ena od intervjuvank pravi:

Za odhod v dom sem se odločila pred enim letom, ker mi je začelo pešati zdravje – težko hodim. Odločila sem se sama in s pomočjo hčere pridobila vse informacije. S hčerjo sem si dom pogledala in se pogovorila s socialno delavko doma. Hči mi je pomagala pripraviti in urediti potrebno dokumentacijo kot tudi vse potrebščine in oblačila. O odhodu sem se pogovorila z obema otrokoma kot tudi o doplačilu oskrbnine.

Kot prednost bivanja v domu navajajo: druženje z drugimi stanovalci, aktivnosti, delovno terapijo, družabne prireditve vsak teden, navzočnost zdravstvenega osebja. O pomanjkljivostih doma spregovori ena od intervjuvank:

Nekoliko pogrešam sosede, ampak me včasih pridejo tudi obiskat. Včasih pogrešam mojo muco, kaj drugega pa mi ne manjka.

Zanimiva je odločitev gospe, ki je poročena, živi v domu, njen mož pa je ostal doma, ker si ni želel v dom. Za odhod v dom se je odločila, ker se je doma počutila »nekoristno« in, kot pravi, sama:

Nisem mogla več delati kot včasih. Po padcu in zlomu hrbtenice se je moje stanje samo poslabšalo in vedela sem, da doma ne zmorem več biti.

Doda še, da je k njeni odločitvi pripomoglo mnenje drugih, ki so z domom imeli lepe izkušnje:

Same lepe stvari sem slišala o domu. Ni me bilo strah, želela sem si oditi.

SKLEP

V sklepnem delu navajamo tri ugotovitve, ki so pomembne za socialno delo s starimi ljudmi, saj izhajajo iz konkretnih zgodb predstavnikov starejše kmečke populacije. Socialnim delavcem so lahko v pomoč pri razumevanju življenjskega položaja omenjene populacije, saj kažejo na njene specifične potrebe.

S pogovori smo potrdili naše domneve, da je starejša kmečka populacija poleg starosti izpostavljena tudi drugim tveganjem in zato še posebej ranljiva. Najpomembnejši dejavnik, ki razkriva ranljivost starejše kmečke populacije, je finančna zmožnost preživetja. Naši sogovorniki, ki živijo v domačem okolju, živijo skromno, s pridelovanjem hrane na kmetiji si zagotavljajo življenjsko eksistenco. Kljub kronološki starosti – zaradi nje so upravičeni do upokojitve – so se primorani preživljati s pridelovanjem hrane. Odkrito priznajo, da se počutijo revne.

Revne pa se počutijo tudi naši sogovorniki, ki živijo v domu za stare. V nasprotju z vrstniki, ki bivajo v domačem okolju, so sprejeli finančno pomoč svojcev, tega pa starejši v domačem okolju ne želijo. Ne želijo postati odvisni od svojcev, tako v finančnem pogledu kot v drugih dimenzijah, ki določajo kakovost življenja, na primer pri opravljanju vsakdanjih opravil, dejavnosti. Tudi finančno pomoč, kredit na banki, izposojanje denarja od znancev razumejo kot nečastna dejanja. S takšnim ravnanjem bi okolici odkrito pokazali, da so revni.

Drugi dejavnik, značilen za obe populaciji, je bogata socialna mreža. Ne le da vsi sogovorniki prihajajo iz številčnih matičnih družin, tudi na stara leta so obdani s potomci, otroki, nečaki, vnuki, pravnuki. Poudarjajo pomen sosedске pomoči, pa ne le v svojem domačem okolju, ampak tudi ko so v instituciji, oddaljeni od domačega kraja, so sosedске vezi zanje pomembne. Vzajemna sosedska pomoč je bila močna in pomembna, ko so kmetovali. Pomembna

pa je tudi danes, na stara leta, saj so sosedje pomemben del socialne mreže posameznika v doživljanju smiselne in kakovostne starosti. Zavedajo se tudi, da so s prihodom v dom svojo socialno mrežo okrepili, in to štejejo med pozitivne pridobitve odhoda v dom. V instituciji so našli tudi smisel življenja in prvič v življenju dobili občutek, da so spoštovanja vredni posamezniki. Trdo kmečko življenje jih osebno ni bogatilo, ampak utrjevalo v skromnosti. Ta je pri vseh še vedno močno navzoča.

Intervjuvanci pravzaprav najbolj poznajo institucionalno varstvo starejših, katerega del so, saj živijo v domu za stare. Večina je tovrstno obliko pomoči poznala in niti pomislili niso na druge oblike pomoči. Odločitev za odhod v dom so sprejeli sami, prostovoljno, pogosto na predlog strokovnjakov (zdravnikov, socialnih delavcev, patronažnih sester) ali svojcev. Kljub pomanjkljivim informacijam, ki so jih imeli o tem, kaj pomeni živeti v domu, so šli v institucijo in se prepustili toku dogodkov in življenjskih sprememb. Nekateri so pred prihodom v dom poznali tudi patronažno službo, prav tako jo poznajo tisti, ki še živijo v domačem okolju. V manjši meri vsi poznajo pomoč centra za socialno delo. Poznajo storitev pomoči na domu, a se zanj niso oziroma ne bi odločili, ker je predraga. Zaradi slabšega finančnega stanja se jim zdi nedostopna. Poznajo domove za stare. Odločitev za odhod v dom je povezana s spoznanjem, da so breme svojcem. Dokler so samostojni, o odhodu v dom ne razmišljajo.

VIRI

- MALI, J. (2006), Koncept totalne ustanove in domovi za stare. *Socialno delo*, 45, 1/2: 17–27.
- (2008), *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- (2009 a), Medgeneracijska solidarnost v obstoječih oblikah skrbi za stare ljudi. V: Tašner, V. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (243–256).
- (2009 b), Izzivi na področju socialnega dela s starimi ljudmi. *Soc. izziv*, 15, 30: 12–15
- RAPOŠA TAJNŠEK, P. (2007), Raziskovanje življenjskega sveta uporabnika v širšem kontekstu socialnega

- dela. V: Šugman Bohinc, L., Rapoša Tajnšek, P., Škerjanc, J., *Raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (7–24).
- Skupnost socialnih zavodov (2010), *Splošno o domovih in posebnih zavodih*. [Http://www.ssz-slo.si/slo/main.asp?id=2361E17F](http://www.ssz-slo.si/slo/main.asp?id=2361E17F) (20. 6. 2010).
- SURS (2005), *Statistični letopis Republike Slovenije. Pregled po statističnih regijah*. [Http://www.stat.si/letopis/2005/32-05.pdf](http://www.stat.si/letopis/2005/32-05.pdf) (10. 7. 2009).
- SURS (2010). [Http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2699](http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2699) (20. 6. 2010).
- UREK, M. (2005), *Zgodbe na delu: Pripovedovanje, zapisovanje in poročanje v socialnem delu*, (Oranžna zbirka). Ljubljana: Založba /**cf*.
- VERTOT, N. (2008), *Prebivalstvo Slovenije se stara – potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Zakon o starostnem zavarovanju kmetov (1982). *Ur. l. SRS*, 30/79, 1/82.